

**СЛАВУТЫЯ ІМЁНЫ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ:
ЯКУБ АНТОНАВІЧ НАРКЕВІЧ–ЁДКА (1847–1905)****С. А. Ражко, А. В. Кучаравенка***Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого, Беларусь*

Навуковы кіраўнік выкладчык Г. В. Елізарава

Апошнім часам у Беларусі актывізаваліся даследаванні гісторыі нашай навукі. Вядзецца настойлівы пошук імёнаў незаслужана забытых землякоў. Адкрыцці бываюць самыя нечаканыя. Што, напрыклад, гаворыць сённяшняму чытачу гэтае імя – Якуб Антонавіч Наркевіч–Ёдка? А яно ж было добра вядома ў канцы мінулага стагоддзя як у Беларусі, так і за яе межамі – у Пецярбурзе, Берліне, Вене, Парыжы, Рыме. Пры жыцці гэтаму чалавеку былі нададзены высокія званні, тытулы і ўзнагароды. А ў 1896 г. ў Парыжы была нават выдадзена кніга пра жыццё і дзейнасць Я. А. Наркевіча–Ёдкі. Рэдкая газета ў тых часы не змяшчала пра яго рэпартажу, артыкула ці хаця б кароткага паведамлення.

Я. А. Наркевіч–Ёдка – адзін з самых яркіх прадстаўнікоў навуковай думкі дарэвалюцыйнай Беларусі. Яго навуковыя інтарэсы ахоплівалі галіны фізікі, медыцыны, прыродазнаўства. Такіх вучоных раней называлі прыродазнаўцамі. Іх асаблівасцю быў універсалізм. Высокая агульная культура і сур'ёзная ўсебаковая адукацыя дазволілі Я. А. Наркевічу–Ёдку весці самыя рознабаковыя даследаванні, у тым ліку і гуманітарныя. З вялікім поспехам ён, напрыклад, чытаў лекцыі па этнаграфіі ў Венскім прыродазнаўча-гістарычным музеі.

Бацька Якуба Антонавіча, Антон Ануфрыевіч Наркевіч–Ёдка, уладальнік маёнтка Наднёман, што на Міншчыне, – належыў да старажытнага шляхецкага роду герба Ліс.

Датай нараджэння Якуба лічыцца 27 снежня 1847 г. Самім лёсам яму было вызначана забеспечанае жыццё заможнага памешчыка, падобнае жыццю дзесяткаў іншых землеўласнікаў Мінскай губерні. Аднак фарміравалі асобу Якуба і змалку трывожылі душу іншыя захапленні. Яго таленавітую натуру, якая склалася ў акружэнні наднёманскай прыроды, вабілі навук і мастацтва.

На пачатку 60-х гг. яго аддалі ў Мінскую губернскую гімназію, поўны курс якой ён закончыў у 1865 годзе. Узровень падрыхтоўкі там быў дастаткова высокі. Бясспрэчна, што гады, якія правёў у гімназіі Я. А. Наркевіч–Ёдка, узбагацілі яго ведамі, ва ўсялякім разе па заканчэнні яму была нададзена ступень бакалаўра навук.

У гады вучобы ён аддае шмат часу ігры на фартэпіяна і дасягае ў гэтым значных поспехаў. Пасля заканчэння гімназіі пра Наркевіча–Ёдку загаварылі як пра знаўца музыкі, выдатнага музыку і кампазітара. У гэтай якасці ён падарожнічаў па Еўропе, даваў канцэрты і меў на іх выдатныя водгукі. Можна меркаваць, што ў гэтым часе Я. А. Наркевіч–Ёдка не толькі паглыбляў музычную адукацыю (ёсць звесткі, што ён займаўся ў Парыжскай кансерваторыі), але і прысвячаў сябе навукам, у прыватнасці медыцыне.

Далёкі ад таго, каб заспакойвацца на дасягнутым, Я. А. Наркевіч–Ёдка зноў едзе за мяжу, дзе займаецца ў вышэйшых навучальных установах: спецыялізуецца ў галіне фізікі, прыродазнаўства і медыцыны. На жаль, мы яшчэ мала ведаем гэты перыяд яго жыцця. Аднак ёсць звесткі, што ён займаўся ў інстытуце медыцыны ў Фларэнцыі, на медыцынскім факультэце ў Сарбоне, у навучальных установах Вены. Адначасова ён працягвае ўдасканалваць музычнае майстэрства. Гэтае яго «агульнаадукацыйнае» падарожжа супала з франка-прускай вайной і зацягнулася на

доўгія пяць гадоў. Развіццё падзей прыйшлося пераचाкаць у абложаным Парыжы. Жыў ён за кошт урокаў музыкі. Падрабязнасцей пра гэты перыяд жыцця Я. А. Наркевіча–Ёдкі нажаль мала і яны супярэчлівыя.

Хутчэй за ўсе ў той гістарычна-знамянальны і насычаны падзеямі кругабега яму давалося сустрэцца з людзьмі, якія вызначылі далейшы жыццёвы шлях. Ва ўсялякім выпадку, з таго часу цяга да навукі атрымала верх над музычнымі схільнасцямі. Менавіта гэтыя гады ён лічыць пачаткам сваёй навуковай дзейнасці.

Я. А. Наркевіч–Ёдка пачаў з таго, што ў сваім маёнтку Атонаве, які быў у пяці вёрстах на поўдзень ад Наднёмана, пабудоваў метэаралагічную станцыю. Пасля, у 1888 годзе, яна была перанесена ў Наднёман. Станцыя зацікавіла Рускае геаграфічнае таварыства, у прыватнасці Галоўную фізічную абсерваторыю Расіі. Першапачатковае навуковае супрацоўніцтва з гэтымі арганізацыямі перарасло ў кантакты з вучоным светам. Яны былі прадоўжаны асабістымі сяброўскімі сувязямі з такімі вядомымі айчыннымі вучонымі, як А. І. Ваейкаў, А. Н. Бараноўскі.

Паступова акрэсліўся галоўны кірунак яго навуковых пошукаў: вывучэнне ўздзеяння вонкавых сіл прыроды, у першую чаргу электрычнасці, на жывы свет.

Я. А. Наркевіч–Ёдка меў грунтоўную медыцынскую адукацыю і практыку. Як сведчаць мясцовыя жыхары, у сваім маёнтку ён вылечваў цяжкіх, нярэдка безнадзейных хворых, прапагандаваў процідыфтэрыійныя прышчэпкі, якія ўваходзілі тады ў жыццё, адкрыў у Слуцку і Пясочным аптэкі. Ён актыўна ўдзельнічаў у шэрагу з'ездаў расійскіх прыродазнаўцаў і ўрачоў, узначальваў мясцовае таварыства цвярозасці.

Гэты кірунак яго дзейнасці прывёў да новых метадаў лячэння – электрамасажу і электратэрапіі (фізіятэрапіі). У гэтым часе ў маёнтку быў створаны санаторый «Над-Нёман», дзе вучоны на практыцы ўвасабляў свае ідэі. Дасягнутыя вынікі прынеслі яму вядомасць, і ён быў у 1892 г. прызначаны членам-супрацоўнікам Інстытута эксперыментальнай медыцыны ў Пецяярбурзе. Працы ў галіне электратэрапіі былі далей развіты ў дастасаванні да магнітатэрапіі і металатэрапіі.

Галоўным дасягненнем вучонага стала прапанаванае ім выкарыстанне электраграфіі ў якасці аб'ектыўнага метаду дыягностыкі фізіялагічнага і нават псіхалагічнага стану чалавека, выяўлення тэндэнцый да яго змен. З дапамогай электраграфіі ў наш час правяраецца псіхалагічная сумяшчальнасць удзельнікаў доўгачасовых экспедыцый, у тым ліку касмічных, падводных. Ёсць усе падставы лічыць, што «дэтэктар хлусні» заснаваны на прынцыпах рэгістрацыі фізіялагічных паказчыкаў стану чалавека, якія некалі прапанаваў Я. Наркевіч–Ёдка. За электраграфічныя распрацоўкі ён быў залічаны членам-супрацоўнікам імператарскага інстытута эксперыментальнай медыцыны ў Санкт-Пецяярбургу, атрымаў вядомасць за мяжой.

Вынікі даследаванняў па электраграфіі былі выкладзены Я. А. Наркевічам–Ёдкам у 1892 г. камісіі спецыялістаў Пецяярбургскага інстытута эксперыментальнай медыцыны, членам-супрацоўнікам якога ён быў, а затым на канферэнцыі па электраграфіі і электрафізіялогіі ў Пецяярбургскім універсітэце. У 1893 г. з адкрыццём нашага суайчынніка былі азнаёмлены вядучыя навуковыя цэнтры Заходняй Еўропы – Берлін, Вена, Парыж, Прага, Фларэнцыя, дзе Я. А. Наркевіч–Ёдка прачытаў лекцыі і прадэманстраваў цыкл фотаздымкаў «электрычных іскраў і хвалепадобных ваганняў у розныя моманты праяўлення іх у прыродзе і ў чалавечым арганізме». А на міжнародным кангрэсе ў Францыі ў 1900 г. вучонаму прысуджана званне прафесара электраграфіі і магнетызму.

Памёр Я. А. Наркевіч–Ёдка ў 1905 г. Нам удалося толькі з большага акрэсліць творчыя рысы вучонага. Вывучэнне навуковай спадчыны Я. А. Наркевіча–Ёдкі толькі пачалося, і таму ацэнка яго асобы яшчэ ў нейкай ступені ўмоўная. Але ўжо зараз можна сцвярджаць: так, на Міншчыне жыў, працаваў і тварыў незвычайны вучоны. Аднавіць у поўнай меры яго імя – наш абавязак.

Вельмі хацелася б верыць, што справа не скончыцца аднымі словамі, і кожны беларус будзе ведаць і ганарыцца сваім земляком. А імя Якуба Антонавіча Наркевіча–Ёдкі зойме пачэснае месца сярод імён славурых дзеячаў на ніве беларускай навукі і культуры.